

UOT 372.882

İlahə Zahid qızı Rəsulova

*fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
<https://orcid.org/0000-0002-7657-5877>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).139-143](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).139-143)*

OXUYUB-ANLAMA BACARIQLARININ MÜASİR BEYNƏLXALQ PEDAQOJİ ÜSUL VƏ METODLARININ NƏZƏRİ GÖSTƏRİCİLƏRİ

Илаха Захид гызы Расулова

*докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ ТЕКСТА

İlahə Zahid Rasulova

*doctoral student at the Institute of Education
of the Republic of Azerbaijan*

THEORETICAL INDICATORS OF MODERN INTERNATIONAL PEDAGOGICAL METHODS OF READING COMPREHENSION SKILLS

Xülasə. Məqalədə oxuyub-anlama bacarıqlarının inkişafında həyata keçirilən müasir praktiki modellərin nəzəri əsasları təhlil edilir. Eyni zamanda beynəlxalq pedaqoji modellərin şagirdlərin hərtərəfli inkişafında oynadığı rol araşdırılır. İnteraktiv öyrənmə platformalarının yaradılması, müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi dövründə milli maraqların, mental qanunların və canlı ünsiyyətin arxa plana keçməməsi üçün təkliflər də təqdim edilir. Məqalə qeyd edilən beynəlxalq metodların ölkəmizdə tətbiqi imkanları ilə də bağlı təhlillər təqdim edir. Bu metod və pedaqoji üsulların tətbiqinə təsir göstərən amillər, müsbət və mənfi parametrləri xarakterizə edilir. Burada beynəlxalq pedaqoji modellərin özünü belə anlamaq üçün müxtəlif mədəniyyətlərin təhsilə necə yanaşdığına dair ümumi nəzəri məsələlər də nəzərə alınır. Bütün bunlar son nəticədə təhsilin səmərəliliyinin artırılmasına bu və ya digər şəkildə xidmət edir. Tədqiqat zamanı modellərin müxtəlifliyinin səbəbləri də araşdırılır. Effektiv tədris yerli kontekstlərə uyğunlaşdığı üçün vahid “ən yaxşı” model anlayışının olmamasına diqqət çəkilir. Fərdi və kollektivist cəmiyyətlərin fərqli öyrənmə üslubları burada önəmli rol oynayır. Belə ki, bəzi ölkələr təqdim edilən məlumatı əzbərləməyə, digərləri isə tənqidi düşüncəyə üstünlük verirlər. Məqalədə eyni zamanda oxuyub-anlama üzrə beynəlxalq pedaqoji modellərin tədris və öyrənmə perspektivinin genişləndirilməsindəki rolu təhlil edilir.

Açar sözlər: *oxuyub-anlama, pedaqoji üsullar, təhsil, məktəb, global təhsil, interaktiv öyrənmə*

Резюме. В статье анализируются теоретические основы современных практических моделей развития навыков чтения и понимания текста. Также исследуется роль международных педагогических моделей в общем развитии учеников. Предлагаются рекомендации по созданию интерактивных обучающих платформ с учетом широкого применения современных информационных и коммуникационных технологий для сохранения национальных интересов, ментальных законов и живого общения. В статье также представлены анализ возможностей применения указанных международных методов в нашей стране. Описываются факторы, влияющие на применение этих методов и педагогических подходов, а также характеризуются их положительные и отрицательные параметры. Для понимания сути международных педагогических моделей также учитываются общие теоретические вопросы отношения различных культур к образованию. Все это в конечном итоге способствует повышению эффективности образования. В ходе исследования также изучаются причины разнообразия

моделей. Обращается внимание на отсутствие единой "лучшей" модели, поскольку эффективное обучение должно адаптироваться к местным контекстам. Различия в индивидуальных и коллективистских обществах играют важную роль в различиях в стилях обучения. Так, некоторые страны предпочитают представление информации, в то время как другие отдают предпочтение критическому мышлению. В статье также анализируется роль международных педагогических моделей в расширении перспектив обучения и обучения чтению и пониманию текста.

Ключевые слова: чтение и понимание, педагогические методы, образование, школа, мировое образование, интерактивное обучение

Summary. The article analyzes the theoretical foundations of modern practical models in the development of reading comprehension skills. At the same time, the role of international pedagogical models in the holistic development of students is explored. Recommendations are also submitted to ensure that national interests, mental laws and live communication will be taken into account while the establishment of interactive learning platforms and the application of modern information and communication technologies.

The article also presents analyzes of the possibilities of applying the mentioned international methods in our country. Factors affecting the application of this method and pedagogical methods, positive and negative parameters are characterized. Here, general theoretical issues on different cultural approach in education are also taken into account in order to understand the international pedagogical models themselves. All this ultimately serves to increase the overall effectiveness of education. The reasons of the diversity of the models are also investigated in the study. Effective teaching method is adapted to local contexts, hence there is no a single "best" model. The different learning styles of individualistic and collectivist societies play an important role here. Thus, some countries prefer memorization of the presented information, while others prefer critical thinking. At the same time, the article analyzes the role of international pedagogical models on reading comprehension in expanding the perspective of teaching and learning.

Keywords: reading comprehension, pedagogical methods, education, school, global education, interactive learning

Giriş. Bəzi müasir beynəlxalq pedaqoji metodlar şagirdlərə ümumiləşdirmələr aparmağa və nəticə çıxarmağa kömək edə bilər. Qlobal pedaqoji üsulların müasir siması elektron və rəqəmsal platformaların dəstəyidir. Lakin heç bir elektron vasitə və vəsait canlı ünsiyyət qədər insanın sosial varlıq kimi təməl prinsipini əvəz edə bilməz. Lakin danılmaz faktdır ki, zaman keçdikcə bir sıra elektron və rəqəmsal vasitələr təhsilin ayrılmaz hissəsinə çevrilməkdədir. Qrafik təşkilatçılar burada böyük önəm kəsb edir. Bu vizual alətlər (ağıllı xəritələr və ya axın qrafikləri kimi) şagirdlərə mətnlərdə nümunələri, əlaqələri və əsas məqamları müəyyən etməyə kömək edir. Bu, şagirdləri öz anlayışlarını müqayisə etməyə və ümumi nəticələr çıxarmağa təşviq edərək, yenə də fərdi və ya əməkdaşlıq yolu ilə edilə bilər. Müqayisəli təhlil üsulu burada öz sözünü deyir. Bu üsul eyni mövzuda müxtəlif mənbələrdən və ya perspektivlərdən olan mətnlərin təhlilini əhatə edir. Məlumatları müqayisə etmək və ziddiyyət meydana gətirməklə şagirdlər əsas nümunələri müəyyən edə və daha geniş ümumiləşdirmələr hazırlaya bilərlər.

Əsas diqqətin yönəldiyi beynəlxalq qəbul edilmiş ənənəvi (və bu gün də öz əhəmiyyətini qoruyan) üsullara Sokratik seminar formatlı müzakirə üsulları daxildir. Şagirdin rəhbərlik etdiyi bu müzakirə tənqidi düşüncəni və iddiaların əsaslandırılmasını təşviq edən açıq suallara yönəlib. Bu, şagirdlərə mətndəki sübutları təhlil etməyə və yaxşı dəstəklənən nəticələrə gəlmək üçün istifadə etməyə kömək edir.

Mühüm ənənəvi beynəlxalq strategiyalardan biri də TPS modelidir (Think-Pair-Share), yəni düşün-qoşalaşdır-paylaş strategiyasıdır. Bu strategiya fərdi düşüncəni, sonra isə qrup müzakirəsini təşviq edir. Şagirdlər əvvəlcə bir sual üzərində fərdi şəkildə düşünürlər, sonra öz fikirlərini və əsaslandırmaqlarını bölüşmək üçün cütləşirlər və nəhayət, bütün siniflə əsas təklifləri bölüşürlər. Bu əməkdaşlıq prosesi ümumiləşdirmələri və nəticələri gücləndirir. Daha bir metod sorğuya əsaslanan öyrənmə metodudur. Şagirdlər sualı və ya problemi fəal şəkildə araşdırır, məlumatları təhlil edir və əldə etdikləri nəticələrə əsasən nəticə çıxarırlar. Bu yanaşma yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarını və konkret nümunələrdən ümumiləşdirmə qabiliyyətini inki-

şaf etdirir. Müəllimlər ilkin olaraq şagirdlərə ümumiləşdirmələr aparmağa və nəticə çıxarmağa istiqamətləndirmək üçün göstərişlər və suallar verməklə mühüm rol oynaya bilərlər. Şagirdlər öz bacarıqlarını inkişaf etdirdikcə, dəstəyin səviyyəsi tədricən azaldıla bilər. Bu metodların birləşməsindən istifadə müxtəlif öyrənmə üsullarına cavab verə bilər və şagirdləri məşğul saxlaya bilər. Bu beynəlxalq metodları milli tədrisə daxil etməklə şagirdləri əsas qavrayışdan kənara çıxarmaq və bütün fənlərdə onlara yaxşı xidmət edəcək tənqidi düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək bacarıqları ilə təchiz edə bilmək mümkündür.

Əsas hissə. Şagirdlərin oxuduqları və anladıqları haqqında ümumiləşdirmələr aparmaq, nəticə çıxarmaq bacarıqlarını artırmaq üçün bir sıra müasir pedaqoji texnika və üsullar mövcuddur. Onların arasında bir sıra müasir metodlar ön plana çıxır, o cümlədən kinestetik tədris metodu, interaktiv təlim platformalarının yaradılması (leveraj texnologiyası), ənənəvi sinif mühazirələri və ev tapşırıqlarını birləşdirən pedaqoji model, məsələn, “çevrilmiş siniflər” və s. yer alır. Kinestetik model bir neçə ərəb ölkəsində (madaris) tətbiq edilən tədris metodudur ki, burada şagirdlər oxuduqlarını başa düşmək üçün fiziki təmasdan, yəni obyektə toxunurlar. Məsələn, kitabda ağac və bitkilərin təsvirini daha yaxşı başa düşmək üçün şagirdlərin bu bitkilərlə fiziki təması təşkil etmək məqsədəuyğun hesab edilir. Bir sıra Şimali Amerika məktəblərində dərstdən əvvəl evdə ənənəvi mühazirənin izləndiyi və şagirdlərə rəhbərlik etmək üçün bir müəllimin iştirakı ilə ev tapşırığı yerinə yetirildiyi “çevrilmiş siniflər” adlı modeldən istifadə edir. Fəal öyrənməni təşviq etmək üçün beynəlxalq təhsil tendensiyalarına əsaslanan bəzi əlavə xidmətlər də mövcuddur. Məsələn, Finlandiya və ABŞ kimi bəzi ölkələrdə real dünya ilə əlaqəni təşviq edən xüsusi təhsil xidmətləri (nöqtələri birləşdirin və s.) mövcuddur.

Konsepsiya Nailiyyət Tədrisi: Müəllimin rəhbərlik etdiyi bu yanaşma şagirdlərə nümunələr və konsepsiyanın qeyri-nümunələrini təqdim edir. Rəhbərləşdirilmiş sorğu vasitəsilə şagirdlər müəyyənədiçi xüsusiyyətləri təhlil edir, onları konsepsiyanın ümumi tərifinə aparırlar.

Kinestetik öyrənmələr hərəkət və fiziki fəaliyyət vasitəsilə öyrənərək inkişaf edirlər. Bu öyrənmə metodunun mahiyyəti budur:

Konsepsiya: fiziki təmasla öyrənmələr də adlandırılan kinestetik öyrənmələr, informasiya ilə fiziki olaraq məşğul ola bildikdə daha yaxşı idrak məhsulu əməl edirlər. Onlar tez-tez ənənəvi mühazirələri və ya oxumağı çətin hesab edirlər və praktiki təcrübələrdən daha çox faydalanırlar.

Əsas xüsusiyyətlər:

*Dinləmək və ya izləməkdənsə, etməyə üstünlük vermək:

*Obyektləri qurmaq, yaratmaq və ya manipulyasiya etməklə ən yaxşı şəkildə öyrənmək:

*Rol oynamaqdan, nümayişlərdən və təcrübələrdən həzz almaq (Richards, A.J., 2019).

Kinestetik öyrənmə strategiyalarına aşağıdakılar daxildir:

Təcrübə əsaslı fəaliyyətlər: Şagirdlərə materialla fiziki əlaqə yaratmağa imkan verən fəaliyyətlər birləşdirilir. Bu, modellərin qurulması, eksperimentlərin aparılması, simulyasiyalarda iştirak və ya konsepsiyaların fiziki təsvirlərinin yaradılmasını əhatə edə bilər.

Hərəkət fasilələri: Dərslər zamanı qısamüddətli fiziki fəaliyyətə icazə verilir. Şagirdlər məlumatın saxlanması yaxşılaşdırmaq və diqqətini cəmləmək üçün oturma, ətrafda gəzə və ya digər fiziki hərəkətlər edə bilərlər.

Kinestetik qeydlərin aparılması: Şagirdlər diaqramlar çəkmək, qrafik təşkilatçılardan istifadə etmək və ya məlumatları dəfələrlə yenidən yazmaq kimi hərəkəti əhatə edən üsullarla qeydlər aparmağa təşviq edir.

Rol oyunu və simulyasiyalar: Kinestetik öyrənmələr ssenariləri və ya tarixi hadisələri həyata keçirməyə imkan verən fəaliyyətlərdən faydalana bilərlər. Bu, onlara anlayışları təcəssüm etdirməyə və daha dərinə başa düşməyə kömək edir. Kinestetik oyunlar və tapmacalar: Hərəkət və ya obyektlərin manipulyasiyasını əhatə edən təhsil oyunları öyrənmək üçün əyləncəli və cəlbedici bir yol ola bilər.

Kinestetik öyrənmənin aşağıdakı faydaları vardır: Məlumatın saxlanması yaxşılaşdırır: Fiziki məşğulluq yaddaşı gücləndirir və öyrənməni gücləndirir. Motivasiyanı artırır: Kinestetik öyrənmələr hərəkət edə bildikdə və fəal iştii

rak etdikdə daha çox məşğul olurlar. Problemlərin həlli bacarıqlarını inkişaf etdirir: Təcrübəli fəaliyyətlər tənqidi düşüncə və yaradıcı həll yollarını təşviq edir. Bütün qeyd edilənlərə baxmayaraq, kinestetik öyrənmə yalnız bir növ öyrənmə tərzidir. İdeal olaraq, təhsil müxtəlif öyrənmələrə xidmət göstərmək üçün müxtəlif üsulları özündə birləşdirməlidir (Ronald R. Sims, Serbenia J. Sims, 1995).

İnteraktiv təlim platformalarının yaradılması (leveraj texnologiyası) müasir beynəlxalq strategiyalardan biridir və aşağıdakı konseptləri özündə ehtiva edir: Mikroöyrənmə: Mürəkkəb mövzuları testlər, oyunlar və simulyasiyalar ilə kiçik ölçülü interaktiv modullara bölmək lazımdır. Bu, daha qısa diqqət müddətini təmin edir və aktiv öyrənməni təşviq edir. Oyunlaşdırma: Öyrənmələri həvəsləndirmək və prosesi daha cəlbedici etmək üçün xallar, nişanlar və lider lövhələri kimi oyun mexanikasını inteqrasiya etmək mümkündür. Multimedia inteqrasiyası: Fərqli öyrənmə üslublarına cavab vermək və daha təsirli təcrübə yaratmaq üçün mətn, audio, video və şəkilləri birləşdirmək olar. İnteraktiv hekayələr: Şagirdlərə seçim etmək və nəticələrini yaşamağa imkan vermək üçün şaxələnmiş povestlərdən, simulyasiyalardan və ya rol oynayan oyunlardan istifadə etmək daha dərindən başa düşülməyə kömək edir. Texnoloji alətlər və xüsusiyyətləri:

Öyrənmə İdarəetmə Sistemləri (LMS): Bu platformalar kurs məzmununu çatdırmaq, tapşırıqları idarə etmək və öyrənmələrin gedişatını izləmək üçün mərkəzi mərkəz təmin edir. Populyar variantlara Moodle, Canvas və Blackboard daxildir.

Müəllif alətləri: Bu proqram formaları geniş kodlaşdırma biliyinə ehtiyac duymadan interaktiv təlim modulları, testlər və simulyasiyalar yaratmağa imkan verir.

Əməkdaşlıq Alətləri: Həmyaşıdlar arasında öyrənmə və bilik mübadiləsini təşviq etmək üçün müzakirə forumları, söhbət otaqları və video konfrans kimi xüsusiyyətləri birləşdirir.

Virtual Reallıq (VR) və Artırılmış Reallıq (AR): Bu inkişaf edən texnologiyalar öyrənmələri müxtəlif mühitlərə daşıya və ya mürəkkəb anlayışları yeni şəkildə vizuallaşdırma bilən immersiv öyrənmə təcrübələri yaradır (Sarker, Md Nazirul Islam, et al., 2019).

Müasir beynəlxalq metodlar içərisində xüsusi yeri olan üsullardan biri də “çevrilmiş sinif otaqları” (flipped classrooms) metodudur. Çevrilmiş sinif otaqları mühazirələrin və ev tapşırıqlarının çatdırılmasının ənənəvi üsulunu dəyişdirən qarışıq öyrənmə mühitinin bir növüdür. Konsepsiyanın açıqlaması budur:

Ənənəvi sinifdə müəllimlər sinifdə mühazirə oxuyur və şagirdlər ev tapşırıqları vasitəsilə öyrəndiklərini tətbiq edirlər. Çevrilmiş sinif bu yanaşmanı tərsinə çevirir. Şagirdlər mühazirələrə və məlumat məzmununa sinifdən kənar, çox vaxt onlayn videolar, təqdimatlar və ya oxunuşlar vasitəsilə daxil olurlar.

Bu, müzakirələr, problem həll etmə məşqləri, layihələr və qrup işi kimi daha interaktiv fəaliyyətlər üçün qiymətli dərs vaxtını azad edir. “Flipped” siniflərin faydaları bunlardır:

Artan iştirak: Şagirdlər fəal öyrənmə fəaliyyətləri zamanı daha dərindən araşdırma və tətbiq etməyə imkan verən təməl biliklərlə hazırlanmış sinifə gəlirlər. Fərdiləşdirilmiş öyrənmə: Müəllimlər fərdi şagird ehtiyaclarını qarşılamaq və məqsədyönlü dəstək göstərmək üçün dərs vaxtından istifadə edə bilirlər. Tənqidi düşüncə bacarıqlarının inkişafı: Aktiv təlim fəaliyyətləri şagirdləri informasiyanı təhlil etməyə, qiymətləndirməyə və tətbiq etməyə həvəsləndirir, tənqidi təfəkkürün inkişafına təkan verir. Təkmilləşdirilmiş əməkdaşlıq: Köçürülmüş sinif otaqları çox vaxt əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirən qrup işi və müzakirələri əhatə edir. Öz-özünə öyrənmə: Şagirdlər əvvəlcədən yazılmış mühazirələrə dəfələrlə daxil ola və başa düşdüyünə əsasən tempi tənzimləyə bilirlər.

“Flipped” siniflərin bir sıra problemləri də vardır: Texnologiyaya giriş: Şagirdlərin sinifdən əvvəl materialları görmək üçün etibarlı internetə çıxışı lazımdır. Vaxtın idarə edilməsi: Şagirdlər sinifdaxili fəaliyyətlərə hazırlanmaq üçün dərindən əvvəl işləri tamamlamaqda intizamlı olmalıdırlar. Müəllim hazırlığı: Tərbiyəçilər çevrilmiş sinif otaqlarını necə effektiv şəkildə dizayn etmək və idarə etmək barədə təlimə ehtiyac duyurlar. Bütün mövzular üçün uyğun olmaması: Bu metod bütün fənlər və ya öyrənmə məqsədləri üçün ideal olmaya bilər (Luttenberger, S, et al., 2018).

Nəticə. Bütövlükdə, qeyd edilən metodlar şagirdlərin iştirakını və öyrənmə nəticələrini artırmaq

üçün güclü bir vasitə ola bilər. Bununla belə, çətinlikləri nəzərə almaq və yanaşmaların xüsusi tədris məqsədlərimizə və şagird kütləsinə uyğun olmasını təmin etmək vacibdir. Bu metodların Azərbaycanda yalnız pilot layihə şəklində tətbiqini yoxlamaq mümkündür. Eyni zamanda milli tədris sisteminin ənənəvi üsullarını da mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Problemin aktuallığı. Məqalənin mövzusu təhsilənlərin say tərkibinin artımı və qeyri-bərabərliyi fonunda, bölgələrdə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və daha sürətli, səmərəli tədrisin tətbiqi məqsədilə yeni üsulların öyrənilməsi baxımından aktualıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə təhlil olunan metodlar Azərbaycan elmi-pedaqoji sahəsi üçün

yenidir. Təhlil işində əsas məqsəd bu metodların müsbət və mənfi cəhətlərini müəyyənləşdirmək və gələcəkdə tətbiqinin mümkünlüyünü nəzəri baxımdan araşdırmaqdır.

Problemin praktiki əhəmiyyəti. Məqalə təhsil tədqiqatları sahəsində innovativ həll yolları axtaran müəlliflər üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, təhsildə mövcud olan müəyyən problemlərin (bəzi məktəblərdə şagird sıxlığı, pedaqoji kadr çatışmazlığı və s.) həllində beynəlxalq təcrübəyə yönəlmək mühüm əhəmiyyətə malikdir və milli təhsillə vahid hibrid modelin meydana gətirilməsində istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat:

1. Luttenberger, S, Macher, D, Maidl, V, Rominger, Ch, Aydin, N, Paechter, M (2018). "Different patterns of university students' integration of lecture podcasts, learning materials, and lecture attendance in a psychology course". *Education and Information Technologies*. 23 (1): p.p. 165–178.
2. Richards, A.J. (2019). "Teaching Mechanics Using Kinesthetic Learning Activities". *The Physics Teacher*. 57 (1): p.p. 35-38.
3. Ronald R. Sims; Serbrenia J. Sims (1995). *The Importance of Learning Styles: Understanding the Implications for Learning, Course Design, and Education*. Greenwood Publishing Group. pp. 53
4. Sarker, Md Nazirul Islam & Wu, Min & Qian, Cao & Alam, G.M. & Li, Dan. (2019). Leveraging Digital Technology for Better Learning and Education: A Systematic Literature Review. *International Journal of Information and Education Technology*. 9. 453-461. 10.18178/ijiet.2019.9.7.1246.

E-mail: ilaha.rasulova1@gmail.com
Redaksiyaya daxil olub: 24.04.2024.